

86.

Colecția DORIN ȘTEF

Ei hai și iară hai.
Până amu' ne-ai ascultat
Da-amu' s-ascuți de bărbat.
Hai, dorule și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

„Herdet'ișurile din Văleni” sau Cum iau naștere porecelele

87.

Ei hai și iară hai.
Frunză verde de mușcată,
Să trăiești, dragă nepoată.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

Porecelele sau ciufurile, fac parte din vasta cultură tradițională a poporului nostru. Acestea intră în microsistemul antroponimic al satului românesc, alături de numele de botez, numele de familie, supranumele și hipocoristicele. Supranumele și porecelele aveau menirea, printre altele, să faciliteze o identificare cât mai precisă a unei persoane, într-un sistem de denominare populară. În unele cazuri, porecelele se transformă în supranume și apoi în nume de familie.

88.

Ei hai și iară hai.
Să trăiești, să ai năroc,
Grijile să-ți ardă-n foc.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

De regulă, „porecelele provin din copilărie și ajung să fie purtate de neamuri întregi. Fiecare își cunoaște și recunoaște porecla și, din păcate, o consideră ca având un sens peiorativ, deși, chiar dacă l-a avut la origine, acesta s-a pierdut” (Vasile Radu, *Culcea*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2005: 59). Sunt, de asemenea, situații când porecelele se atribuie la vârsta adolescenței, în momentul în care se osifică personalitatea și caracterul unei persoane, prin actele și faptele întreprinse în cadrul comunității.

89.

Ei hai și iară hai.
Să trăiești, să ai tihneală,
Relele să-ți ardă-n pară.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

Prea rar se întâmplă ca o persoană să scape de ciuf până la vârsta maturității sau a senectuții. În acest caz, i se atribuie, *volens-nolens*, porecla unui strămoș, chiar dacă atributul nu corespunde realității. Atribuirea unei porecle este o cutumă a societății tradiționale românești și ține de sistemul antroponimic și de denominare populară.

Parte componentă a folclorului local (sau etnic, în unele cazuri), porecelele au urmat reguli precise de zămislire: atribuite de oamenii hâtri ai satului, acestea trebuiau să treacă de „furcile caudine” ale comunității, printr-un accept tacit și utilizare frecventă, pentru ca apoi să fie derivate (prin trecerea la feminin - în cazul nevestelor, sau la plural - în cazul neamului) și chiar deformate (prin substituirea unor litere sau adăugarea altora),

astfel încât în final, apelativul devenea, în unele cazuri, de neînțeles pentru generațiile următoare. În lipsa anecdotei care a stat la baza apelativului (prea rar conservată de memoria colectivă), încercarea de a desluși semnificația primară a unei porecle devine extrem de temerară, dacă nu imposibilă.

*

Studiu de caz: „Herdeț'îșurile din Văleni”

După ieșirea de la biserică, în ziua de Crăciun, localnicii din satul Văleni (comuna Călinești), iau parte la Căminul cultural, la tradiționala scenetă religioasă „Viflaimul”. Apoi, toată suflarea satului se deplasează în dâmb „la Iantă” (o colină din centrul satului, denumită astfel după numele unui evreu ce a locuit în zonă, în urmă cu mulți ani) ca să asculte „vestirile”.

Inițial, vestirile se făceau doar la biserică de către preotul paroh, „atunci când doi tineri, fecior și fată, cad de acord să se căsătorească. Acestea se fac de trei ori, în trei duminici. Preotul rostește din amvon: «Se căsătorește numitul cu numita, din sat sau din alte sate. Aceasta este prima vestire. Cine știe ceva deosebit sau grad de rudenie până la gradul patru despre ei să anunțe oficiul parohial. Să aibă noroc». Poporul răspunde: «Noroc să deie Dumnezeu». După vestiri, dacă nu se ivesc ceva cazuri deosebite sau neînțelegeri, se stabilește ziua nunții” (Godja-Oú, 2002: 164).

La dig, „la Iantă”, vestirile (herd'etișurile) sunt rostite de un grup de feciori, îmbrăcați în piei de animale, cu droange și măști zoomorfe. Textele sunt versificate, au caracter ironic și moralizator și se adresează tinerilor necăsătoriți (adolescenți sau „burlaci bătrâni”). Producția folclorică este rezultatul observațiilor atente ale babelor din sat, care monitorizează, pe tot parcursul anului, isprăvile tineretului: „Bufetul, pokeru, «pișcatul» de după șură, țigara din gura domnișoarelor sunt demne de trecut în «caietul herd'etișurilor»” (Iulia Utan, articol în Glasul Maramureșului, decembrie 2005).

Numele împričinaților e însoțit, în cele mai multe cazuri, de apelative ironice, fie deja consacrate, fie „în premieră”, prilej pentru comunitatea locală să le însușească sau să le respingă. De-aici și până la consacrarea unei porecle nu e decât un pas.

- „Ștefanu' lui Pacoste se vestește a cincea oară cu Ileana lui Hinaos (Bărbanu).”

- „Sergetatul de la Tufă, Pătru lui Bode, se vestește pentru

90.

Ei hai și iară hai.
Să trăiești, că mândră ești,
Dragu' mi-i ce târguiești.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

91.

Ei hai și iară hai.
C-aiesta nu-i târg de țară,
Să-l cumperi și să-l vinzi
iară.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

92.

Ei hai și iară hai.
Pasu' din aiesta drum,
Să sie în ceasul cel bun.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

93.

Ei hai și iară hai.
Pasul de la cununie,
Dau-ar Dumnezău să-ți sie,
Tăt noroc și bucurie.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

94.

Ei hai și iară hai.
Da' zî ceteraș apăsât
Că mi-i tare de strâgat,
La mireasă de urat.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

95.

Ei lume, dorule,
Frunză verde de mălin
Da' hai, mireasă, să-ți întin.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

96.

Ei lume, dorule,
Da' frunză verde, foaie lată,
Să-ți întin până ești fată.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

97.

Ei hai și iară hai.
Că după ce ti-i mărita,
Nu știi cine ț-a-ntina.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

a treia oară cu fata de pe dâmbuț, a lui Turcu”.

- „Băiatul cu «Ce cari», Ilia lui Pițiguș, se vestește pentru a treia oară, cu fata Mărie Tănăsoaie: „Frunză verde matostat,/Are mama un băiat,/Mare vagabond în sat./Și la Sanitar am dat,/Nici acolo n-am intrat,/Pockeru nu m-o lăsat.

- „Ponehistul lui Grigore Ilie se vestește pentru a treia oară cu Butoiu lui Cucu”.

- „Netedu' de Ionu lui Mihnea se vestește cu Maria lui Șulea pentru a cincisprezecea oară”.

- „Tractoristu' lui Deșca Andrei se vestește pentru a șaptea oară cu fata lui Todoran”.

- „Ionu lui Oú, băiatul cu sănătatea, se vestește pentru întâia oară cu Dăscălița lui Iepan”.

- „Ionu lui Ionaș se vestește pentru a treia oară cu fata lui Gânsaca lui Cioară”.

- „Băiatul lui Bode Ion, cu gânduri multe, se vestește pentru a patra oară cu fata lui Nu Pot Bé - Ileana lui Alexa lui Todoran”.

- „Ionuțu lui Berci a lui Ielieșă se vestește pentru a doua oară cu cămila lui Mihaiu lui Nani”.

- „Petrică Austriacu' se vestește a doua oară cu Măria lui Pătru lui Desca”.

- „Băiatul cel de omenie, Ionu lui Todoran, se vestește pentru a doua oară cu păpușa lui Ionu lui Dumitru”.

- Ștefanu lui Lifucă se vestește pentru întâia oară cu fata lui Foc pe Disc a lui Roman”. „Vine Moc de Sântilie/Pe la șogoru Ilie/Și cu el în plasă duce/O găină și tri puice,/Să facem friptură mare,/Că suntem mincinoși tare./Până noi am pregătit/Tot o făcut foc pe disc./Nu ne-o tihnit de friptură,/Ne-am făcut de răs o tură”.

- „Supremu' lui Băcu se vestește pentru a șasea oară cu Ileana din Ocna”.

- „Pătru lui Covrigi se vestește pentru întâia oară cu jâda lui Suvar, Miss Donița”.

- „Amiralul lui Ilia lui Lifucă se vestește pentru a doua oară cu Pălăguța de la Pichet”.

- „Ionu lui Tăscan se vestește cu Anuță de la camera 11 - fata lui Bute acasă-Borca”.

- „Sergentu lui Mortu' se vestește cu fata lui Văsălia lui Doboș”.

- „Prim-ministru Stolojan se vestește pentru a cincea oară cu Puicuța din Pietriș”.

- „Plutonierul Slătenci se vestește pentru a treia oară cu fata lui Clinton - Ionu lui Desca”.

- „Prăjina olimpică Vasalia lui Dudașu se vestește pentru a doua oară cu Artista lui Teo”.

- „Băiatul lui N-ai Treabă și Nu-ntreba, Dolas minje longoj, se vestește pentru a șasea oară cu fata lui Vasalie a lui Matei”.

- „Miron Cosma se vestește pentru întâia oară cu Ileana lui Bociuteanu, că îi spornică la sărutat”.

- „Depanatorul lui Năneșteanu se vestește pentru a doua oară cu Craifordu de la transformator - Kim Wiki”.

- „Pătru lui Ioniță se vestește cu Daniela lui Purtătorul de cuvânt, Rafaielu lui Costan”.

- „Debușeu' lui Poienaru se vestește cu Isterica lui Dișlău: «De când sunt un grandoman / Mi-am cumpărat celular, / Prietenii mi-s debușei / Mă deosebesc de ei. / După ce mă mai pilesc, / Eu în limbi le povestesc. / De la tata-am învățat, / Că-i prezbite mare-n sat...” (Godja Oú, 2002, p. 164-179;) („Semnează echipa de redactare, Văleni, 25 decembrie 1998”).

Defectele, viciile și întâmplările hazlii (devenite anecdote) sunt un bun prilej pentru „echipa de redactare” să ticluiască porecle potrivite tinerilor din sat. „Fiecare persoană râde de cealaltă până îi vine și ei rândul. Să vedeți cum roșesc oamenii bătrâni din cauza odraslelor”, povestește Ioan Oul, într-un interviu.

Apelative de genul: Netedu, Tractoristu, Băiatul cu sănătatea, Fata lui Nu Pot Bé, Cămila lui Mihaiu, Petrică Austriacu, Păpușa lui Ionu, Supremu lui Băcu, Miss Donița, Amiralu lui Ilia, Anuța de la camera 11, Fata lui Clinton, Frații Picură, Artistu lui Teo, N-ai Treabă și Nu-ntreba, Debușeu lui Poienaru, Isterica lui Dișlaru etc. au toate șansele să devină porecle acceptate de comunitatea locală, iar unele dintre ele să se transmită generațiilor următoare, fără ca apoi cineva să-și aducă aminte și anecdota ce a stat la baza lor.

Obiceiul „Herd'etișurile din Văleni” reprezintă o șansă unică pentru specialiști să acceseze acest veritabil „incubator al poreclelor”, grație caietelor păstrate în arhiva satului.

Existența și utilizarea implicită a poreclelor evidențiază faptul că oamenii au fost conștienți dintotdeauna de limitele lor, de imperfecțiunea lor, de faptul că sunt stăpâniți de vicii sau infirmități (fizice, psihice), de dependențe și neputințe. Poreclele deveneau, în acest caz, cel mai eficient instrument terapeutic de ajustare și corectare (în limita posibilului), grație presiunii psihologice (prin forța și energia cuvântului) din partea comunității.

Evident, metoda nu era un panaceu universal, deoarece satira și ironia nu funcționează uniform în cazul tuturor persoanelor. Dacă unii ajungeau să se îndrepte, alții cădeau pradă

98.

Ei hai și iară hai.
Da' ț-a-ntina bărbatu'
Când îi mere la lucru.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

99.

Ei hai și iară hai.
Da' ț-a-ntina socară ta,
Când îi mere a prânica.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

100.

Ei hai și iară hai.
Eu întin cu busuioc,
Să ai în lume năroc.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

101.

Ei hai și iară hai.
Busuioc din grădinuță,
La bărbat să-i sii drăguță.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

102.

Ei hai și iară hai.
Busuioc di pă uiagă,
La bărbat să-i sii dragă.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

etichetei și ajungeau să creadă cu toată convingerea că sunt ceea ce lumea spune că sunt. Cazuistica ne arată că oamenii devin mai eficienți dacă sunt lăudați, încurajați și recompensați, decât în situația în care li se evidențiază defectele: „Porecele ilustrează animozitățile din cadrul colectivității, fiind izvorâte uneori din invidie și dușmănie. Alteori, porecelele au oarecum un caracter didactic, moralizator, înscriindu-se într-o mentalitate colectivă cu caracter de normă de la care nimeni nu se poate abate. Fiind considerate de localnici ocări, ele sunt rostite doar în absența purtătorului lor, pentru a nu fi jigniți”. (Faiciuc, 1998, p. 140)

103.

Ei hai și iară hai.
Da' în cornuț pă după masă,
Șede miresuca noastă.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

De altfel, și la Văleni, în ziua de Crăciun, strigarea *Herd'etișurilor* agită adeseori mulțimea: „Glumele pe seama tineretului sunt răutăcioase, duse chiar până la extrema în care oamenii se apucă și înjură, ba mai mult, se amenință” (Iulia Utan, art. cit.). Este singurul prilej de peste an când porecele sunt făcute publice, prin strigarea peste sat. Și totuși, cu riscurile de rigoare, satul acceptă această practică, cu speranța individuală că neamul lui nu e de răsul satului. De cele mai multe ori, părinții și bătrânii, mai înțelepți, fac tot ce le stă în putință pentru ca la „ediția viitoare” odraslele lor să fie „șterse din caiet” și să intre în rând cu lumea. Intervenția opiniei publice a fost mereu un factor decisiv în asanarea morală a societății, forța ei fiind superioară sentințelor date de instituțiile juridice. Fiind un „juriu plenar”, posibilitatea de a greși în aprecieri se reducea considerabil, atingând conotații obiective. Normele după care funcționa opinia publică se raportau la interesul comun, obștesc, la bunul-simț, funciar al românilor și la elementele de morală creștină.

104.

Ei hai și iară hai.
Că tăt plânge și sustină
Și la tată - său întină.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

Cazul de la Văleni este o excepție în lumea satului maramureșean. De reținut că cei vizați sunt exclusiv adolescenții, de aceea miza de a implica opinia publică se centrează pe intervenția adulților și a bătrânilor. Situația este operabilă atâta timp cât tinerii își manifestă respectul față de părinții lor - element fundamental în procesul de educație în societatea maramureșeană. Problema e că, în prezent, se constată o degradare a acestei tradiții, pe fondul dezagregării culturii tradiționale, în toate compartimentele ei, al emigrării tinerilor și al dispariției practicii de conviețuire în aceeași gospodărie a trei generații: copii-părinți-bunici. În plus, clasică sintagmă „decalajul dintre generații” se dovedește în prezent o veritabilă prăpastie: tinerii cresc și sunt educați după un set de valori (morale, etice, sociale, economice și tehnologice) aproape străin generației care i-a zămislit. Independența, libertatea de mișcare, mijloacele de comunicare contribuie la fomarea personalității la o vârstă mult mai fragedă, în raport cu generațiile din urmă.

105.

Ei hai și iară hai.
Da' mireasă ca și floarea,
Întină-i și la mă-ta,
Că meri a te cununa.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

Va veni o zi când Herdetișurile din Văleni vor deveni

amintire, căzând în desuetudine, sub presiunea altei opinii publice, nedispusă “să-și spele rufele” în centrul satului. La fel ca în țările din vestul continentului, oamenii dintr-un sat nu vor mai funcționa ca o obște, singurele interese comune fiind de ordin edilitar, exercitate într-un cadru instituțional. Opinia publică, ca instituție, nu va mai funcționa după aceleași norme, invocând dreptul la intimitate; un drept pe care, individul din societatea tradițională nici nu-l visa.

106.

Ei hai și iară hai.
Da' mireasă floare de dor
Spune-le părinților.
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

107.

Ei hai și iară hai.
Să-ți puie mâna pă cap,
Să te năpustea cu drag.
Să-ți puie mâna după cap,
Să te năpustea cu drag
Hai, dorior și hai, hai.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*

108.

Ei hai și iară hai.
Da' țura și țura
Că te duci la cununie
Cu cine ț-o fo' drag țâie.
Țura tri și iar așa.

*De la Ioana Coman, 79 ani,
Moisei, 2004*